

УДК 368.01.

Аберніхіна І.Г.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАХОВОГО ЗАХИСТУ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджуються базові аспекти побудови страхового захисту підприємства. Розглянуто можливості та передумови формування механізму страхового захисту підприємства (зокрема, у відношенні майнових ризиків) у сучасних умовах розвитку української економіки і, насамперед, українського страхового ринку.

Basic aspects of construction of insurance defense of enterprise are studied. The opportunities and preconditions for formation of mechanism of insurance defense of enterprise (in connection with property risks) in modern conditions of development of Ukrainian economy and first of all Ukrainian insurance market are considered.

У сучасних умовах велику значимість набуває проблема забезпечення фінансової стабільності підприємств, на стан якої можуть вплинути природні, техногенні катастрофи й інші надзвичайні події. Ситуація загострюється тим, що на багатьох підприємствах має місце високий рівень зносу устаткування, використовується застаріла техніка, відсутні кошти на проведення профілактичних заходів.

Для оперативної ліквідації збитків, що виникають внаслідок тих чи інших ситуацій, які призводять до диспропорцій на певних ділянках виробництва, підприємства створюють фінансові резерви. Однак їх розміри обмежені, вони дозволяють покрити лише невелику частину виникаючих збитків. Збільшення цих фондів призводить до економічно невиправданого відволікання коштів з обороту. Тому досить потрібним у сучасних умовах господарювання стає механізм управління ризиками підприємства за допомогою страхування.

Ринкову модель України важко уявити собі без розгатуженої фінансово-стійкої системи страхування. Тим часом страхування в нашій країні ще не стало механізмом, що забезпечує безпеку суспільства в умовах становлення ринкових відносин. Страхування – це ефективний механізм, що захищає підприємство від можливих фінансових збитків у випадку появи непередбачених подій, а також сучасний метод господарювання, що дозволяє мінімізувати податкові платежі.

У той же час слід зазначити, що в Україні тільки напрацьовуються чинники підвищення ролі страхового захисту в діяльності підприємств. Серед них слід виділити такі позиції: підвищення платоспроможності підприємств і організацій; оптимізацію податкових важелів щодо страхування майна, відповідальності та життя персоналу; розповсюдження обов'язкового страхування; вміння використовувати страхові інструменти для вирішення завдань, що стоять перед підприємством.

Зараз в Україні формується новий напрямок досліджень страхових відносин в умовах ринку, що знайшло відображення в роботах провідних вітчизняних учених: С. Осадця, В. Базилевича, Н. Внукової, М. Клапків. У російській економічній літературі організація страхової справи і технологія страхування вивчалися Ю. Ахведіані, В. Батадєєвим, А. Кудрявцевим, С. Саркісовим, Ю. Журавльовим.

Формування поняття страхового захисту підприємства неможливо без аналізу більш загальної економічної категорії – страхування. Слід зазначити, що, як справедливо вказував С.Е. Саркісов, у сучасній літературі склалося багато поглядів на економічну сутність страхування і сформульовано значну кількість визначень страхування виходячи з суб'єктивних і об'єктивних передумов. Разом з тим, усі ці визначення багато в чому схожі та нерідко відрізняються лише виділенням автором якої-небудь функції або ознаки страхування.

Так, С. Е. Саркісов вважає, що система страхування як економічна категорія – це спосіб боротьби зі стихійними обставинами природи та суспільства, при цьому страхування здійснює функції перерозподільних відносин, пов'язаних з формуванням страхового фонду за рахунок фіксованих платежів, а також прив'язки до можливого настання страхового випадку, що має ймовірний характер [5, с. 14]. Очевидно, що в даному визначенні підкреслюється ризикова (або компенсаційна) функція страхування, що виражається у відшкодуванні наслідків ризику, а також перерозподільний характер страхових відносин. А.А. Гвозденко виділяє організаційну ознаку страхування як пріоритетну, вважаючи, що економічна сутність страхування полягає у формуванні страховиком грошових фондів зі страхових внесків, що сплачуються страхувальниками, призначених для здійснення страхових виплат страхувальникам, застрахованим, третім особам або вигодонабувачам при настанні страхових випадків, згідно до угоди страхування [2, с. 7]. Слід зазначити, що дане визначення, також як і попереднє, у недостатньому ступені розкриває інтереси безпосередніх користувачів страхування, представляючи їх пасивними учасниками страхового процесу.

Більш широкий підхід до визначення страхування запропонований Р.Т. Юлдашевим, що приводить кілька трактувань даного поняття з різних позицій. Найбільш значимим є визначення страхування як способу захисту економічних інтересів суб'єкта, відповідно до якого страхування являє собою спосіб захисту страхувальником своїх економічних інтересів від гіпотетичних збитків (збитків) шляхом укладання угоди про сплату внесків (страхових премій) у формований страховиком грошовий фонд (страховий фонд) на умовах одержання відшкодування збитку при настанні обговорених в угоді між ними подій (страхових випадків), а також сум страхових внесків і відшкодувань [8]. Багато в чому схоже з цим визначенням нормативне трактування страхування, представлене в Законі України "Про страхування", згідно до якого страхування є системою відносин із захисту майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні визначених подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються зі страхових внесків, що сплачуються ними, (страхових премій). Головні сторони таких відносин – страховик і страхувальник [1]. Ці два визначення досить чітко позначають інтереси користувача страхової послуги в рамках страхування, однак прямолінійно визначають організаційний аспект останнього, зводячи страхування до відносин між страховиком і страхувальником. Це в значній мірі обмежує можливі способи формування механізму страхового захисту підприємства.

О. Д. Заруба вважає, що змістом страхування є система замкнутих перерозподільних відносин між його учасниками, об'єктом яких є формування за рахунок грошових внесків до цільового страхового фонду для відшкодування з нього можливого надзвичайного й іншого збитку застрахованих або для грошових виплат громадянам на випадок втрати ними працездатності [4, с. 18].

Л. М. Горбач визначає страхування як систему заходів щодо створення страхових грошових фондів, призначених для повного або часткового відшкодування втрат суб'єктами господарювання від непередбачених обставин (стихійних лих, аварій, нещасних випадків) та надання допомоги громадянам чи їх сім'ям у разі настання страхових випадків в їх житті [3, с. 10].

Згідно визначення страхування, запропонованого Б.Ю. Сербіновським і В.Н. Гаркушею – страхування являє собою систему економічних відносин, що включає сукупність форм і методів формування цільових фондів коштів й їх використання для відшкодування збитку при різних непередбачених несприятливих явищах [6, с. 11]. Дане визначення є основою для формування розширеного підходу до застосування страхового механізму при захисті майнових

інтересів підприємства. У рамках зазначеного підходу, страхування на підприємстві не зводиться до звичайної взаємодії зі страховою компанією, а включає різнобічні можливості захисту від наслідків, несприятливих подій, у тому числі через визначення внутрішніх резервів (фондів) підприємства.

Розробка чіткої позиції стосовно загальної категорії страхування дозволяє перейти до визначення її прикладної складової – страхового захисту підприємства. Саме це поняття є термінологічною основою для наступного дослідження механізму формування страхового захисту майнових ризиків підприємства.

Слід зазначити, що термін страховий захист підприємства зустрічається в літературі істотно рідше, ніж термін страхування і, як правило, відрізняється деякою однобічністю й обмеженістю.

На думку С.С. Осадця, сутність страхового захисту полягає в нагромадженні та витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання чи зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат [7, с. 10]. У фінансовому словнику страховий захист визначається як економічні відносини, пов'язані з попередженням, локалізацією руйнівних наслідків стихійних та інших лих, а також з безумовним відшкодуванням завданих збитків.

Найбільш розповсюджений варіант трактування поняття страхового захисту підприємства як сукупності перерозподільних відносин з приводу подолання та відшкодування збитку, заподіяного конкретному підприємству. Подібне визначення відрізняється зайвою узагальненістю і неповнотою, можливості й інтереси підприємства при участі у власному страховому захисті (також як і форми цієї участі) в ньому майже не порушені. В деяких спеціальних роботах, присвячених питанням страхування підприємств, поняття страховий захист підприємства запропонований у більш широкому трактуванні. В якості одного з найбільш повних визначень можна виділити наступне: страховий захист підприємства являє собою комплекс економічних відносин між підприємствами та страховими організаціями з приводу формування та використання страхового фонду з метою максимального охоплення всіх майнових інтересів підприємства і забезпечення його нормальної, безперебійної роботи. В даному визначенні розкриті інтереси підприємства, однак страховий захист трактується як відносини винятково між підприємствами і страховими організаціями (що звужує розуміння можливостей підприємства при формуванні страхового захисту). Подібна обмеженість багато в чому переборена в трактуванні страхового захисту підприємства, запропонованого А.І. Волковим, згідно до якого страховий захист від ризиків на підприємствах являє собою професійну діяльність з метою зниження впливу ризиків на функціонування та результати роботи підприємств. У цьому випадку, однак, залишається відкритим питання про конкретні принципи і способи здійснення страхового захисту на підприємстві.

Виявлені недоліки існуючих підходів до розуміння страхового захисту підприємства призводять до необхідності формування власного визначення цього терміну в рамках даної статті, в основу якого може бути покладено повноцінне визначення інтересів і можливостей підприємства як активного користувача страхового захисту.

Для подолання зайвої вузькості розуміння можливостей підприємства при побудові страхового захисту необхідно окремо сформулювати таке прикладне поняття як страхові можливості підприємства, і в подальшому вже на його основі будувати визначення страхового захисту підприємства в цілому.

В статті пропонується визначення страхових можливостей підприємства як сукупності способів формування внутрішніх і зовнішніх джерел спеціалізованих (цільових) компенсаційних ресурсів (фондів), які використовуються для відшкодування збитку при виникненні визначених негативних подій (страхових випадків).

Суміжне з поняттям страхових можливостей підприємства поняття страхові фонди (резерви, ресурси) трактується в літературі як концентрація матеріальних і грошових ресурсів для покриття надзвичайного збитку внаслідок різних негараздів і несприятливих подій. Розрізняють наступні види страхових фондів: гарантійні (міждержавний рівень); централізовані (національний рівень); галузеві резервні фонди (у рамках галузі, виду діяльності); децентралізовані – самострахування (на конкретному підприємстві); страхові фонди страховиків.

Таким чином, страхові фонди являють собою об'єкти - джерела компенсаційних ресурсів, у той час як страхові можливості підприємства характеризують доступні способи формування (залучення, створення) джерел даних ресурсів для покриття ризиків підприємства.

Введення поняття страхових можливостей підприємства дозволяє підійти до визначення страхового захисту з позиції підприємства як його активного користувача. Під страховим захистом підприємства в даній статті розуміється певним чином сформований і задіяний в рамках конкретного підприємства комплекс страхових можливостей, який використовується для охоплення майнових інтересів підприємства, компенсації негативних наслідків, проявів ризиків діяльності підприємства та забезпечення його стійкої, безперебійної роботи. Страховий захист підприємства, таким чином, може забезпечувати: відшкодування збитків, викликаних необхідністю відновлення основних і оборотних фондів, втрачених або ушкоджених у результаті настання різних несприятливих подій (майнові ризики); покриття збитку, пов'язаного з перервами у виробничій діяльності, а також зі здійсненням підприємством комерційної діяльності (підприємницькі ризики); відшкодування шкоди, заподіяної підприємством третім особам при здійсненні своєї діяльності (ризики відповідальності); надання страхових виплат робітникам та службовцям підприємства у випадку втрати ними працездатності, а також з метою компенсації їх витрат на відновлення здоров'я.

Література:

1. Закон України "Про страхування" від 4 жовтня 2001 року № 2745-III // Урядовий кур'єр. - 2001. - 18 листопада.
2. Гвозденко А.А. Финансово-экономические методы страхования. Учебник. - М.: Финансы и статистика. - 1998. - 184 с.
3. Горбач Л.М. Страхова справа: Навч. посібник. - К.: Кондор. - 2003. - 252 с.
4. Заруба О.Д. Страхова справа: Підручник. - К.: Товариство "Знання", КОО. - 1998. - 321 с.
5. Саркисов С.Э. Личное страхование. - М.: Финансы и статистика. - 1996. - 96 с.
6. Сербиновский Б.Ю., Гарькуша В.Н. Страховое дело: Учеб. пособие для вузов. - Ростов на Дону: Феникс. - 2000. - 384 с.
7. Страхування: Підручник / Керівник авт. Колективу і наук. Ред. С.С. Осадець. - Вид. 2-ге, перероб. і доп. - К.: КНЕУ. - 2002. - 599 с.
8. Юлдашев Р.Т., Тронин Ю.Н. Российское страхование: системный анализ понятий и методология финансового менеджмента. - М.: Анкил. - 2000. - 448 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Ковальчуком К.Ф. 22.03.06*

*Надійшла до редакції
06.03.06*